

**Az Gelişmiş Ülkelerde Fason Üretim
Ve
Örgütsel Vatandaşlık Olgusu¹**

Ayşe İrmis²

airmis@pamukkale.edu.tr

ayseirmis@hotmail.com

Elif Elvan Gök³

elvan_gok@yahoo.com

ÖZET

Fason üretimle kendilerine sanayide, teknikte ve ekonomide gelişme yolu açmaya çalışan az gelişmiş ülkeler ve onların sermayedarlarının zaman içerisinde karşı karşıya kaldıkları problemlerden biri işgörenlerin yarattıkları emek artı değeri ile girişimcilerin yarattıkları girişimcilik ya da risk artı değerinin ülke dışına çıkması ve ülkeye ve onların yatırımlarına çok az bir payın kalmasıdır. Aynı zamanda batı biliminin öngörülleri ve gelişme için adeta tek çıkış yolu olarak gösterilen "bilimsel verileri ve teorileri" iş görenlerin ve girişimcilerin daha çok çalışmasını öngörmektedir. Bunlardan biri olan ve bir boyutu da işletmedeki şartlar ne olursa olsun fedakârca ve problem çıkarmadan çalışmayı ifade eden "Örgütsel Vatandaşlık" olgusu da böyle bir öngörüden kaynaklanmaktadır. Az gelişmiş ülkelerdeki sendikasılaşmaya ve sosyal güvenlikle ilgili birçok problemin göz ardı edilmesine rağmen böyle bir olgunun gündeme getirilmesinin sebeplerini ve muhtemel sonuçlarını irdelemek çalışmamızın amacını oluşturmaktadır. Çalışma teorik ve eleştirel bir çalışma olup, literatür araştırmasına dayalıdır.

---

¹ Bu çalışma, Kırıkkale Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi tarafından 2007 yılında düzenlenen VI. Anadolu İşletmecilik Kongresi Bildiri Kitabında yayınlanan metnin geliştirilmiş halidir.

² Doç. Dr. Pamukkale Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

³ Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Mezunlu

Anahtar Kelimeler: Fason üretim, küresel feodalite, örgütsel vatandaşlık

ABSTRACT

Developing countries, which are trying to pave the road to industrial, technical and economic development through outsource production (contract manufacturing), and their financiers come across problems in due course. One of these problems is that added value of labor created by employees and added value of risk taking or entrepreneurship created by entrepreneurs go out of the country and there remains a little share of these added values for the local investments. At the same time scientific projections, and scientific data & theories, which are showed as the only a way out, envisage employees and entrepreneurs to work more and more. "Organizational citizenship", one of the dimensions of which is working altruistically without causing problems, is originated from these projections. The aim of this study is exploring the reasons of making such a phenomenon current issue and potential results in spite of non-unionization in developing countries and disregard of many problems about social security.

1. Toprak Temelli Feodaliteden Küresel Feodaliteye

1.1. Feodaliteden Sanayileşmeye

İmparatorlukların parçalanması ve bu arada üzeninin ve ağır sabanın icadı feodalizmin Avrupa'da yaygın düzen haline gelmesine sebep olmuştur. Üzenği at üzerinde askerlerin daha rahat durup, etkin savaşmalarını ve yeni topraklar kazanmalarını sağlamıştır. Ağır saban ise toprağın daha hızlı ve etkin işlenmesinde kullanılmış, böylece toprak ve toprağın işlenmesine dair üretim araçları o dönemin sermaye unsurlarını oluşturmuştur. Dönemin en önemli sermaye kaynağı olan toprak özellikle sahip oldukları askerî güç ile savaşta gösterdikleri başarılar dikkate alınarak feodal beyler arasında pay edilmektedir. Feodal beylerin politik gücü, onların kişisel otoritelerine bağlıdır; barış zamanında kendi topraklarında çalışan emek gücünün (serflerin) yargıcı olurken, savaş zamanlarında topraklarında çalışan serfleri asker olarak kullanıp, onlara komuta etme gücüne sahiptirler (Elliott ve diğ., 2001:592). Bu anlamda, askerî ve ekonomik gücü elinde bulunduran feodal beyler hem toprağın ve toprağın işlenmesi için kullanılan araçların (üretim araçları ve insan gücü) sahibi, hem de askeri gücün hâkimi ve sorumlusudur. Feodalite döneminde kralın varlığına rağmen, merkezî bir askerî gücün olmaması nedeniyle mutlak hâkimiyeti yoktur, yetkisi sınırlıdır ve gücü semboliktir. Çünkü topraklar birçok feodal bey arasında paylaştırılmıştır. Ekonomik gücü elinde bulunduran feodal beyler kendi kararlarını krala zor kullanarak kabul ettirecek kadar güç sahibidirler (<http://tr.wikipedia.org>).

Az Gelişmiş Ülkelerde Fason Üretim ve Örgütsel Vatandaşlık Davranışı

Bu dönemin siyasal yapısının önemli özelliği iktidarın bir çok yönetim birimleri arasında bölünmüşlüğü ve yerelliği olurken (Çetin, 2002:81), ekonomik yapısı orta sınıfın olmadığı senyörler sınıfı ve serfler sınıfı tarafından belirginleştirilmiştir. Senyörler ülkenin soylularıdır ve toprağın ve toprakla ilgili bütün unsurların sahibidir. Serfler ise soylulara ait olan topraklarda üretim yapan, toprağın getirisinden “soylu efendilerinin” kendileri için öngördüğü çok az bir miktarın dışında, ürünün neredeyse tamamına yakını senyörler için ve onların adına üreten ırgatlardır. Bu durumda ana üretici güç kendilerine çok az bir geçimlik pay kalan köylüler yani serfler olurken, serflerin çalıştığı toprağın ve onun işlenmesi sonucu oluşan üretimin sahipleri, zengin sınıf yani o dönemin isimlendirmesiyle senyörlerdir. Üretim yapmayan fakat serflerin yaptıkları üretimden asıl büyük payı alarak geçinen bu zengin sınıf (senyörler) feodal düzende yaşayan nüfusun ortalama olarak sadece onda biri kadardır (<http://tr.wikipedia.org>).

Haçlı seferleri tarihe miras bıraktığı pek çok etkinin yanı sıra, Avrupa ülkelerinin Doğu ülkeleriyle ilişki kurmasını da sağlamıştır. Daha sonra da, büyük coğrafik keşiflerle, bir taraftan okyanus ötesi ticaret başlamış, diğer taraftan da koloni sömürüleri, sermayenin birikmesini hızlandırmıştır (Alexandrin, 2002:274-275). Bu dönemde, Avrupa’da şehir hayatı ticarete dayalı bir gelişme göstermeye başlamış ve tüccar loncalarının bulunduğu şehirler ortaya çıkmıştır. Kentlerde canlanan ticaretle beraber senyörlerin ve serflerin yanında gücünü ticaretten alan orta sınıf yani burjuva oluşmuştur. Zaman içerisinde ticaretin artması üretimi hızlandırmış, üretime açılmayan topraklar hızla üretime açılmış ve serfler işledikleri toprağın kirasını senyöre ödemeye başlamışlardır. Böylece, toprağı işleyen kişiler kısmen de olsa yeniden hür köylü durumuna gelmişlerdir (Dinler, 2000:5). Feodal beyler askeri ve politik açıdan zayıflarken, ticareti vergilendirerek burjuvadan destek alan krallar feodalite beyleri karşısında güçlenmiş ve merkeze bağlı ordular kurma imkânına kavuşmuşlardır. Bu durum gücün merkezde toplanmasını ve ulus devletlerin ortaya çıkmasını sağlamıştır (Huberman, 2005:85-86). Ulus devletin varlığı burjuvazi için son derece önemli kabul edilmiştir. Çünkü ulus devlet, pazarın sınırlarının genişletilmesinde, hammadde alımlarında ve nihai ürünün pazarlamasında tüccarların çıkarlarını tehdit eden faktörleri önlemek için temel dayanak olmuştur (Kök, 1999: 103-104).

Feodalitenin yıkılması ve burjuvazinin ortaya çıkma sürecini, hem teknolojideki gelişme hem de Batılı ülkelerin daha az gelişmiş ve daha güçsüz ülkeleri sömürmeleri neticesinde, sanayileşme süreci izlemiştir. Artık, üretim kaynaklarının sahibi sermayedarlardır. Sermayedarlar risk alarak yatırım yapmakta, yatırımlarını üretime dönüştürürken iş gücü

istihdam etmekte, ürettikleri ürünü pazara sunmakta ve elde ettikleri gelirden devletin öngördüğü miktarda vergi verip, yatırımların getirisinin bir kısmının doğrudan parasal olarak topluma dönmesine katkı vermektedirler. Bu dönem aynı zamanda ulus devlet kavramının da anlam kazanmaya başladığı dönemdir. Merkezî güce sahip devletler askeri güçleri açısından güçlenmiş ve ülke zenginliklerini artırmak için sermayedar ve devlet iş birliği kurulmuştur. Bu devletler ülkenin bütün alanlarındaki çevresel güçler üzerinde otoritesini tesis ederek toplumun üzerinde yegâne güç olmayı başarmıştır. Ancak sanayileşmenin ilk süreci, zaman sonra “vahşi kapitalizm” olarak da adlandırılacak kadar, sancılı geçmiştir. Çünkü bu dönem hem sermayesini yatırıma dönüştürenler açısından henüz tecrübesizliğin ve düzensizliğin, dolayısıyla kimi zaman telafisi olmayan hataların yaşandığı dönemdir, hem de sermayedarların bu telaşesi içerisinde kapitalizmin kendi tarihi müddetince insan gücünün en hor ve pervasızca kullanıldığı dönemdir. Aynı zamanda bu dönem kırsal kesimden kentlere göçlerin yaşanarak, tarımın yapıldığı köylerin boşaltılarak sanayi bölgelerindeki işçi nüfusunun arttığı dönemin başlangıcı olmuştur. Zaman içerisinde sanayi bölgelerinde çoğalan işçiler bir taraftan kendi aralarında birbirlerinden güç bularak örgütlenirken diğer taraftan da demokrasinin sonucu olarak seçimlere katılan politikacıların ve siyasi partilerin oy tabanlarını oluşturmuşlardır. Daha fazla oy alabilmek ve iktidarda kalabilmek için hükümetler işçilerin sorunlarını gündeme getirmeye ve bunlarla ilgili hukuksal düzenlemeler yapmaya başlamışlardır. Böylece, önceden sermayedar ile işbirliği yapan ulus devlet bu defa, demokratikleşmenin “oylama” mekanizmasından dolayı işçi ile sermayedar arasındaki çıkar çatışmasında, işçiyi de dikkate alan daha dengeli bir konum oluşturmuştur.

Aslında feodalite dönemindeki işçi ile kapitalist dönemdeki işçi arasında çok önemli bir farklılık mevcuttur. Feodalite döneminde ve burjuvazinin ilk dönemlerinde işçi halktır ancak, vatandaş değildir. Devlet tarafından korunup kollanması olmadığı gibi, devlete karşı sorumlulukları da yoktur. İşçiler feodal beylerin emri ve koruması altında ve onlara karşı sorumludurlar. Bu dönemdeki vatandaş sayılan kesim ise devlette alınacak kararlara etki eden ve devlet tarafından himaye edilip, şartları iyileştirilen asillerdir (senyörler). Kapitalist dönemde ise, özellikle küreselleşmenin hız kazandığı sürece kadar, ulus devletler daha kapalı bir sistem içerisinde uluslarına hâkim, vatandaşları arasında, dolayısıyla sermayedar ve işçi arasında tamamen olmasa bile daha dengeleyici bir konumda yer almış ve daima milli olma vasfını korumuşlardır. Ulus devlet içerisinde işçiler kendilerini yönetecekleri seçme hakkına sahip, verilecek kararlarda dolaylı etkili ve devletin oluşturduğu hukuk sistemi ve

politikalarla kısmen de olsa korunan, devlete karşı sorumluluklarının farkında olan **vatandaşlardır**. Bu sebeple, sendikalar vasıtasıyla iş veren ve hatta devlet karşısında örgütlenme hakkı vardır ve hukuk kuralları ve sosyal politikalarla resmiyette sermayedara ve hatta devletin kendisine karşı korunur.

1.2. Küreselleşme Süreci ve Fason Üretimle Kapitalizmin Küresel Feodalitesi

1.2.1. Küreselleşme Süreci ve Kapitalizmin Dünyaya Yayılması

Ulus devlet ilk oluşum aşamasında kendine güç edinebilmek için burjuvayla işbirliği yapmış ve bu uzun bir dönem baskın şekilde devam etmiştir. Fakat yukarıda da ifade edildiği gibi çalışan nüfusun artması ama özellikle demokrasinin yönetim anlayışı olarak yerleşmesiyle beraber ulus devletler bütün vatandaşlarına hitap eden ve onları hukuk çerçeveleri içerisinde kısmen koruyup kollayan nitelik kazanmıştır. İkinci Dünya Savaşına kadar Batı Avrupa ulus devletleri kendi ülkelerini zenginleştirmek ve kendi sermayedarına kaynak sağlamak gayesiyle, doğu ülkelerinde, Afrika ve Latin Amerika ülkelerinde toprağın altındaki zenginliklerden toprağın üstündeki zenginliklere kadar ve insan gücüne kadar son derece büyük sömürüler gerçekleştirmişlerdir. Sömürgeci kurdukları doğu ülkelerinin bütün kaynaklarını sermayelerini, teknolojilerini ve sanayilerini geliştirmek üzere kendi ülkelerine, kendi sermayedarlarına ve refah ekonomisi kapsamında kendi vatandaşlarına aktarmışlardır. Ancak 1945'ten sonra güç dengeleri Avrupa aleyhine Amerika lehine yeniden yapılanmaya başlamıştır. Amerika savaştan sonra uluslar arası ilişkilere güçler dengesi temelinde yaklaşmıştır. Bu arada kendi resmi ideolojisini dünya vitrinine koyarken, dünya ülkelerini iki önemli niteliği olduğuna inandırmaya çalışmıştır. Bunlardan birincisi, kendi toplumunda gerçekleştirdiğini düşündüğü demokrasi konusunda diğer toplumları da aydınlatmak, ikincisi ise Amerikan değerlerini tüm dünyaya taşımaktır. Bu evrenselci siyaset Batı dışı coğrafyanın gidişatını değiştirmeye yönlendirilmiştir. Amerika merkezli dünya siyasetinde Avrupa ülkeleri tarafından sömürgeleştirilmiş bölgelerinin mümkün oldukça serbestleştirilmesi öngörülmüş, ve dünya çapında güya bir bağımsızlaştırma politikası güdülmüştür. Bu durum batı dışı coğrafyada da ulus devletlerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Sömürülerin kalkması Avrupa ülkeleri için oldukça maliyetli olurken Amerika için son derece işlevsel bir dönemin başlangıcıdır. Aslında, bu dönem emperyal güçlerini yitiren Avrupa ülkelerinin bu konumlarını Amerika'ya devrettikleri dönemdir (Altun, 2005:24-24). Ancak, zaman içerisinde Amerika'nın Asya, Afrika ve Latin Amerika üzerindeki somut ve kendi lehine işlevsel etkisi küreselleşmeyle beraber görülecek, Avrupa'nın

eski açık sömürgesi olan pek çok ülke, bu dönemdeki küresel süreçte başta ABD olmak üzere diğer batı ülkelerine görünüşte bağımsız ama gerçekte bağımlı hale getirilmek için hazırlanacaktır.

Daha önceki sömürge ülkelerinin bağımsız olmaya yönelik hareketleri sömürgeler esnasında da vuku bulmuş fakat asıl bağımsızlık ve ulus devlet olmaya yönelik çabaları sömürgelerin kalkmasından sonra gerçekleşmiştir. Çünkü bu ülkeler sömürge devletleri tarafından hem ekonomik, hem siyasi hem de insani olarak alabildiğince hırpalanmış, fakirleştirilmiş, öz güvenleri zedelenmiş ve batılı ülkelerin gelişim seviyesi karşısında çok geride kalmışlardır. Dolayısıyla, bu ülkelerde İkinci Dünya Savaşı sonrasında, yeniden kimliklerine dönmeleri ve ulus devlet özelliği kazanmaları gerekliliğini yüksek düzeyde duydukları bir sosyal zemin mevcuttur. Tam da bu aşamada Amerika ve daha ziyade Amerika'yı mekân tutan kapitalist güçler "demokrasi", "insan hakları", "sanayileşme", "teknolojik ve bilimsel gelişme" gibi değerlerle "Amerikan Rüyasını" evrensel hale getirmek üzere dünya sahnesinde "rol oynamaya" başlamışlardır. İlk aşama sömürülmüş ve fakirleşmiş bu ülkelerin finansal ve mali açıdan desteklenmesidir. Bu görevi dünyanın büyük kapitalist güçlerinin baskın olarak yer aldığı Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası ve daha sonraları Dünya Ticaret Örgütü adını alacak olan GATT üstlenmiştir. Bu kuruluşlar tarafından verilen borçlar ve yapılan projeler bu ülkelerin "kalkınmasını ve zenginleşmesini, sanayileşmesini, demokratik haklara kavuşmasını sağlayacaktır". "İşkenceci kötü adamlar" gitmiş, yerlerine "beyaz giyimli iyi adamlar" gelmiştir. Bu rüya, az gelişmiş bu ülkelerde bağımsızlığın ve kalkınmanın yolu olarak kabul edilmiştir. Fakat, eski sömürge uluslar, uluslararası kuruluşlara sanayileşme ve kalkınma adına borçlanmanın bedelini, onlar tarafından kendilerine dayatılan yükümlülüklerle ödemeye başlamışlardır. Böylece, dışarıdan bakıldığında fark edilmesi ve anlaşılması güç, "iyi niyet göstergesi" altında gerçekleşen yeni bir sömürüye bu defa başka bir tarzla tabii tutulmuşlardır (Guéhenno, 1998:14). Amerikan eksenli kapitalizmin sömürü boyutu küreselleşme süreciyle zaman içerisinde daha çok fark edilmektedir. Açıktır ki, ilk aşamada iletişim ve ulaşımdaki gelişmelerle hız kazanan küreselleşme, kapitalizm ideolojisinin bütün dünyaya yaygınlaştırılmasında çok önemli bir rolü oynamıştır.

İkinci Dünya Savaşından sonra kendisi de büyük zararlar gören Batı Avrupa ve o zamanki iki kutuplu dünyanın kapitalist gücünü temsil eden Amerika, gelişmelerine ve zenginliklerine hız vermenin yolunu küreselleşmenin getirdiği fırsatlarda bulmuşlardır. Avrupalı ulus devletler ve Amerika sanayileşme, kalkınma ve üretimlerini artırma çabası içerisindeyken bir taraftan sanayinin yarattığı denetim altına alınması gereken kirliliğin maliyetine diğer taraftan da milli devletlerin orta sınıf yaratma yönündeki

başarılı sosyal güvenlik harcamaları ve çabaları sonucunda artan ücretler ve iyileşen sosyal haklar neticesinde yükselen işçi maliyetlerine katlanma durumunda kalmaya başlamışlardır. Ayrıca, daha önceden nispeten dışa kapalı yaşayan ve üretimleri kendilerine yeten bu ülkelerde üretim fazlası kendi pazarlarında massedilmemeye başlamıştır. Bu sebeple hem üretim maliyetlerini olabildiğince düşürmek hem de daha fazla üretimi daha fazla satarak daha büyük kârlar elde edebilmek için yeni coğrafyalara, yeni ve ucuz kaynaklara ve iş gücüne ulaşma ihtiyacı duymuşlardır. İşe pazarın uluslararasılaştırılmasıyla başlanmıştır. Artık, dünya küresel bir köy (Aydın, 2002:11) ve “bir bütün pazar” olarak görülecektir. Pazarın uluslararasılaşması üretimin tamamen pazara yönelik olmasına sebep olmuş ve bu durum daha büyük ve çeşitli pazarlarda taleplere cevap verme, kimi zaman da yeni pazarlar yaratma fırsatını doğurmuştur. Böylece, sanayileşmeye diğer ülkelere göre çok daha önce başlayan Batı Avrupa ve Amerika ve onların işletmeleri, ne kadar geniş pazarda kendi isimlerini, markalarını ya da son ürünlerini pazarlarsa kazançlarını ve kâr oranlarını o kadar artırır olmuşlardır. Küresel bir döngü olarak Pazar, küresel üretimi hızlandırmıştır.

Bu dönemlerde, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin geç kalmışlıklarını telafi etmek gayesiyle yaşadıkları hızlı sanayileşme isteği, erken uyanan aşırı tüketim eğilimi ve şehirlerin kaldırabileceğinden çok fazla nüfus hareketlerine maruz kalması gelişmiş ülkelerin sanayi ürünlerinin üretim sürecini bu ülkelere kaydırmasında, az gelişmiş ülke ve gelişmekte olan ülkeler için önemli bir fırsat olarak görülmüştür. Zaten, Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası ve Dünya Ticaret Örgütü gibi uluslar arası kuruluşların bu ülkeleri ekonomik olarak yönlendirirken bir gayesi de, tam da az gelişmiş ülkelerin istediği en acil ve en kolay yoldan sanayileşmenin yolunu açmak içindir. Batı Avrupa ve Amerika'ya ait şirketler ve çok uluslu şirketler, kimi zaman kendileri tarafından üçüncü dünya olarak ifade edilen ücretlerin ve hammadde fiyatlarının düşük olduğu bu ülkelerde, fabrikalar kurmaya, yatırımlar yapmaya yada onların sanayileşme adına yatırım yapmalarını teşvik etmeye başlamışlardır. Az gelişmiş ülkelere kaydırılan yatırımların ana gayesi çoğunlukla düşük maliyetli emek gücüne ve hammaddeye ulaşmak ve sanayiinin çevreye verdiği tahribatı ve maliyeti bu ülkelerde bırakmaktır. Az gelişmiş ülkelere gidip yatırım yapılması pek çok açıdan gelişmiş ülke işletmelerine maliyetli gelmeye başlamıştır. Zaten sanayileşme arzusu olan az gelişmiş ülke işletmelerinin gelişmiş ülke işletmeleri adına fason üretim yapma gücüne kavuşmaları bu maliyetin de ortadan kaldırılmasını sağlamıştır. Uluslar arası finans kuruluşları aracılığıyla finans kaynakları; Amerikan ve Avrupa merkezli çok uluslu ve uluslararası işletmelerle üretim ve pazarlama ve zaman içerisinde internet

aracılığıyla bilgi küreselleşmiş, haliyle, kapitalizmi dünyanın çok geniş bir coğrafyasında baskın ideoloji haline getirmiştir. SSCB yıkıldıktan sonra ise Amerika'nın ve daha ziyade Amerikan eksenli büyük sermaye sahiplerinin (kapitalistlerin) küresel kapitalizm rüyası bütün dünyayı etkisi altına alan bir iklim olmuştur.

1.2.2. Fason Üretim ve Kapitalizmin Küresel Feodalitesi

Ulus devletin en belirgin özelliği fiziki güvenliği sağlamak, ekonomik refahı artırmak, orta sınıflaşmayı tesis ederek sosyal bütünleşmeye katkı sağlamak ve vatandaşlarına kültürel ve millî bir kimlik kazandırmaktır. Ancak, küreselleşmenin dinamikleri ve küresel dünyanın merkezindeki kapitalist güçler, ulus devletin bu geleneksel rolünü önemli ölçüde azaltmıştır (Erdoğan, 2002:31). Hatta küresel güçler, devletleri finanssal açıdan borçlandırıp, daha sonra bir takım tehdit ve şantajlarla yalnız bırakmış, ardı sıra bir takım yaptırımlar yoluyla devletleri kendileriyle işbirliği yapma mecburiyetinde bırakmışlardır. Mecburiyetlerin ötesinde kimi zaman bu durum, devlet yöneticilerini kişisel açıdan zenginleştirmesi sebebiyle devlet yöneticilerinin işine yaramıştır. Daha da öte, dünya üzerinde yapılan gelişmiş-az gelişmiş ülke, demokratik-otoriter devlet, zengin-fakir ulus sınıflandırması karşısında ulus devletin vatandaşları ve özellikle aydın kesim yüzüze geldikleri batı kültür emperyalizmi ve kimlik bunalımları karşısında ulus devletin gücünü zayıflatıp, küresel kapitalist güçlerin yandaşı olmuşlardır. Hatta bu durum batıdan bilim adına "bilgi ithal eden" ve batının yönlendirmesiyle ülkelerinde sözde bilimsellik adına "bilgi üreten" üniversite öğretim üyeleri tarafından, bilgileri kendi ülke gerçekleriyle bütünleştirmeden ve batı hayranlığıyla, batıya yakın durabilmek, böylece batılıymış gibi, modernmiş gibi olabilmek için "sözde bilim" adına teşvik edilmiştir.

Küreselleşmenin kapitalist güçleri ulus devletin geleneksel rolünde iki önemli değişim meydana getirmiştir (Erdoğan, 2002:31-32). Bunlardan birincisi "bütünleşme süreciyle" yaşanmıştır. Küresel pazarların ve küresel üretimin ortaya çıkışıyla çok uluslu şirketlerin ve ulus ötesi şirketlerin ölçeği ve gücü büyümüştür. Küresel gücün merkezinde bulunan ve sermayenin asıl sahibi olan bu büyük şirketlerin ait oldukları gelişmiş ülkelerin devletleri de kendi burjuvalarıyla işbirliği yapmıştır. Farklı gelişmiş ülkelere ait burjuvaların çok uluslu ve ulus ötesi şirketler şeklinde birbirleriyle yaptıkları iş birliğini sağlamlaştırmak ve bu iş birliğinin "çıktısını" olabildiğince büyütebilmek için gelişmiş ülke devletleri kendi aralarında ekonomik, siyasi ve askeri birlikler oluşturmuşlardır. Sonuçta gelişmiş batılı ülkelerin kendi burjuvalarıyla işbirliği yapmış devletlerinin oluşturduğu bu birlikler, daha fazla ama daha ucuz kaynak ve daha geniş pazar için zengin

Az Gelişmiş Ülkelerde Fason Üretim ve Örgütsel Vatandaşlık Davranışı

coğrafyaların ve emek gücünün olduğu az gelişmiş ülkelere bir sürü safsatayla ama en çok da sözde “demokrasi” ve “insan hakları” götürmek adına savaşlar açmakta, fiziksel ve askeri güçlerini en vahşice ve aşağılık şekilde dünya arenasında seyre sunmaktadırlar (Afganistan ve Irak savaşları). Böylece ulus devlet içindeki sermaye bir yandan bu ülkelerin zenginleşmesini sağlarken, diğer yandan küresel kapitalizm Marks’ın ve Engels’in teorilerini doğrularcasına modern devleti kapitalizmin tam bir ideolojik aygıtı konumuna getirmiştir.

İkinci önemli değişim ise, parçalanma sürecidir. Bu aslında ekonomik, siyasi ve askeri bütünleşmenin bir yan ürünüdür. Küresel pazarların büyümesiyle beraber ekonomilerin bölgeselleşmesi eğilimi ortaya çıkmıştır (Erdoğan, 2002:31-32). Özellikle az gelişmiş ülkelerdeki bu bölgesel ekonomiler kendi ulus devletlerinden çok küresel ekonomiyle (fason üretim, franchising vb.) bağlantılı hale gelmişlerdir. Bu ülkelerin devlet yönetimleri de bu bölgesel ekonomiler adına, kapitalist küresel ideolojinin merkezindeki sermayedarların ve bu sermayedarların kendi ülkelerinin bütünleşmeleri sonucunda oluşan ekonomik, siyasi ve askeri birliklerin iş birlikçisi olmuşlardır.

Bütün bunların sonucunda küresel sermaye ulus devletlerin kendi ekonomilerini bağımsız olarak düzenleme ve kontrol etme gücünü zayıflatmış ve onları uluslar arası finans piyasalarının dalgalanmalarından etkilenebilir hale getirmiştir. Küresel kapitalizmin merkezinde bulunanlar yani, küresel sermayedarlar, onlar adına çalışan uluslararası birlikler ve özellikle gelişmiş ülkelerin devlet yönetimleri, daha önceden fiziki olarak sömürge olan ya da bir şekilde sömürgeleştirilmek istenmiş olan, şimdiki zamanlarda sözde özgür az gelişmiş ülkelerin ulus devletleriyle vatandaşları arasına girmiş bu ülkelerin egemenlik anlayışlarına bizzat o ülkelerin devlet yöneticilerini, işadamlarını, bilgi ve enformasyon kanallarını da yanlarına alarak tehdit oluşturmuşlardır.

Diğer taraftan küresel kapitalist güçlerin kendilerine üretim yeri ve pazar olarak seçtikleri bölgelerde işçi örgütsüz, korumasız ve parçalanmış hale getirilmiştir. Daha önceki ulus devlet döneminde işçi hem devlete hem de sermayedara karşı bizzat devlet sistemi içerisindeki hukuk kuralları ve sosyal güvenlik politikalarıyla örgütlenip sendikalar kurabilen ve böylece sermayedar karşısında daha bütün ve güçlü durabilen bir güce sahipken küreselleşme sürecinde bu durum zayıflamış ve yok olmaya doğru gitmiştir. Küreselleşme sürecinde özelleştirme, işten çıkarma, esnek üretim, esnek çalışma saatleri, cezalandırma, işçi maliyetlerinin düşürülmesi için işletmeleri teşvik etme gibi yöntemlerle işçiler örgütlenmeme ve sendikasılaşma politikasına maruz kalmışlardır (Kök, 2006:104). Merkezi

kapitalist güçlerin kendi yerel ulusal güçlerine verdikleri ödevler sonucu işçiler bizzat devletleri eliyle bir takım yaptırımlara uğramakta böylece küresel sermaye gücü karşısında güçsüz ve çaresiz bırakılmaktadırlar. Ayrıca “insan kaynakları”, “toplam kalite yönetimi”, “insan kaynaklarının (!) sosyal ve psikolojik ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik kuramlar” vb. batı kaynaklı, her ülkede yerele tercüme edilmiş ve amentü bilinip üzerinde çalışmalar yapılan, hatta sorgusuz sualsiz o ülkenin üniversite öğretim üyeleri tarafından doğruluğu kabul edilip, işletmelere “doğru yöntem” olarak reçete halinde sunulan bilimsel teorilerle işgörenlere sendikalaşma gereği yokmuş izlenimi verilmekte, bunun bir “örgütsel sadakatsizlik” olacağı hissettirilmektedir. Sonuçta, küresel kapitalizm süreci içerisinde bütün dünyada ve özellikle az gelişmiş ülkelerde hızlı bir sendikasılaştırma politikası izlenmektedir.

Yaşanan bu süreçlerin sonucunda ulus devletini ortadan kaldırılmak istendiği, çok uluslu şirketlerin ve ulusötesi şirketlerin, devletin yerini almaya çalıştığı bir dünya ortaya çıkmaktadır. Böyle bir dünyada az gelişmiş ülkelerde yerli ve ulusal kaynakla, emekle ve girişimcinin katlandığı riskle yaratılan katma değer kapitalist sistemin merkezindeki sermaye güçlerine ve gelişmiş ülkelerdeki hisse sahiplerine doğru çeşitli sermaye ve mal hareketleri yoluyla hızla kaymaktadır. Bunun en açık ve bilinen şekli az gelişmiş ülke işletmelerinden gelişmiş ülke işletmelerine yapılan fason üretim bağıyla yaşanmaktadır. Az gelişmiş ülke işletmelerinin küresel üretime katılımı çoğunlukla, yabancıların ünlü markalarının içeride üretilmesini ifade eden fason üretim veya taşeronluk şeklinde olmaktadır. Başka bir ifadeyle üretimine katıldıkları ürün bütün ürün olarak pazarda son tüketiciye sunulduğunda kendilerine ait bir ürün olarak sunulmamakta veya görülmemektedir. İşin işgücü, makine, hammadde gerektiren ve üretimi sırasında da atıklarla uğraşılma mecburiyetinde kalındığı kısmı, başka bir ifadeyle işin ağır yükünün sırtlanıldığı kısmı, az gelişmiş ülke işletmeleri tarafından taşınırken; gelişmiş ülke işletmelerinin markalarıyla, gelişmiş ülke işletmesinin malı olarak çok daha yüksek fiyatlarla satılmaktadır. Hatta bu mallar satılırken çoğu zaman pazar bizzat malın üretimini yapan az gelişmiş ülkelerin kendileri olmaktadır (Pierre Cardin örneği). Aynı zamanda, az gelişmiş ülkelere katma değeri düşük malları oldukça ucuz fiyatlarla alan gelişmiş ülkeler az gelişmiş ülkelere katma değeri yüksek ileri teknolojiyi ve bilgiyi satmaktadırlar. Meselâ, bir tekstil makinesini almak için az gelişmiş ülke işletmesi yüzlerce tekstil ürününü satmak mecburiyetinde kalmaktadır. Aynı zamanda diğer az gelişmiş ülkelere göre biraz daha fazla gelişmiş olan ülke işletmeleri, dâhil oldukları küresel üretim şebekesi içerisinde hem kendi ülkelerindeki işletmeleri hem de kendilerine göre daha az gelişmiş ülke işletmelerini gelişmiş batılı

Az Gelişmiş Ülkelerde Fason Üretim ve Örgütsel Vatandaşlık Davranışı

ülkelere fason üretmek üzere koordine etmektedirler. Meselâ, Avrupa'daki her hangi bir ülke işletmesi pazarda kendisinin markalandığı tekstil ürününü Türkiye'deki tekstil konusunda uzmanlaşmış herhangi bir işletmeye veya işletmelere yaptırmakta, Türkiye'deki bu işletme de mamulün bir kısmını veya dokuma veya nakış gibi herhangi bir üretim aşamasını, yine Türkiye'deki daha küçük bir işletmeye sipariş vermekte ve bu firma da dokuma için gerekli olan ipliği kendi ülkesine göre çok daha ucuza üretiminin yapıldığı daha az gelişmiş bir ülkeye sipariş vermektedir.

Görülmektedir ki, az gelişmiş ülkelerin gelişmiş ülkelerle oluşturdukları şebeke organizasyonlara katkısı bir tür "ırgatlık" tarzındaki işçilik şeklinde olmaktadır. Sanayileşmenin gelişmiş ülkelerde olduğu durumlarda işçileri arasında iş bölümü yapan ve yaptıkları iş bölümüyle üretim yaptırılan işletmeler bu defa az gelişmiş ülke işletmeleri arasında işi bölüştürerek, ihtiyaç duydukları nitelikteki ve miktardaki mamul için iş verme şeklinde üretim yaptırmaktadırlar. Üstelik üretim için gerekli olan hammadde, makine, finanssal kaynak, iş gücü maliyeti, mali vergiler (az gelişmiş ülkelerde kayıt dışılık yaygındır) çevre kirliliği maliyeti gibi hiçbir maliyete ve işin getirdiği yükün ağırlığına katlanmadan yaratılan katma değerlerden kâr elde etmektedirler. Bunun da ötesinde, gelişmiş ülke işletmeleriyle az gelişmiş ülke işletmeleri arasında uzun vadede birlikte iş yapacaklarını taahhüt eden bir kontrat yapılmamaktadır. Gelişmiş ülke işletmeleri fason üretim yaptırdığı işletmeyi daha düşük fiyat ve daha yüksek kalite uğruna terk edip, başka bir işletmeye iş yaptırmaya başlayabilir. Bu durum karşısında az gelişmiş ülke işletmesi küresel işveren siparişinden mahrum olmaktan kaynaklanan zararını telafi ederken ya başka bir sipariş verecek işveren işletme bulmak, ya diğer işveren işletmelerle yetinmek ya da iflas ederek kapanmak mecburiyetinde kalmaktadır.

Küreselleşme sürecinin gelişmiş ülkelerle az gelişmiş ülkeler arasındaki yaygın üretim şekli olan fason üretim ile gerçekte, az gelişmiş ülke işçilerinin ve girişimcilerinin yarattığı katma değer küreselleşmektedir. Fason üretimle az gelişmiş ülke işletmelerinin yarattığı emek değerinin çok az bir kısmı, içerisinde çalıştıkları işletmenin yerli sermayedarına giderken, gelişmiş ülke işletmeleriyle kurulan üretim hiyerarşisi sebebiyle emek artı değerinin asıl büyük payı yerli işletmenin adına çalıştığı gelişmiş ülke işletmesinin sermayedarının cebine gitmektedir. Az gelişmiş ülke girişimcisi ise yatırım yaparak, riske katlanarak, gelişmiş ülkeden ithal ettiği teknoloji ile üretim sürecinin maliyetine katlanarak ve çoğu zaman da yönetim faaliyetinde bulunup zihni emek harcıyarak bir katma değer, yani girişimci kârı yaratmaktadır. Mülkiyetinde olan işletmede emek gücünün yarattığı değerden geçim için gerekli miktarı işçisine verdikten sonra, uluslar arası pazarda sipariş veren firmayla çoğunlukla tek yanlı belirlenen fiyat

üzerinden ürününü teslim etmektedir. Ürünün fiyatı belirlenirken daha ucuza fason üreten işletmeler, “küresel serbest pazar” şartları içerisinde önemli bir belirleyici olmaktadır. Böylece, gelişme çabası içerisinde olan ülkenin işletme sahibi yoğun rekabet şartları ve tehditleri içerisinde sadece ürününe sipariş veren gelişmiş ülke işletmesinin, ürününe biçtiği fiyat ölçüsünde kârdan pay almaktadır. Ancak, sipariş veren gelişmiş ülke işletmesi, sadece vasıf düzeyi yüksek birkaç kişiyi firmasında çalıştırarak ve hiçbir maliyetine katlanmadığı fason üretim yapan işletmelerin koordinasyonunu gerçekleştirerek, yaptığı pazarlama faaliyetleriyle (kimi zaman pazarlama faaliyetlerini de başka işletmelere yaptırarak) ve markasıyla, fason üreticisinden mamulü teslim alırken belirlenen fiyatın çok daha fazlasına ürünleri kendi adına satmaktadır. Böylece, hem gelişme çabası içerisindeki ülke işletmelerinde çalışan emeğin yarattığı artı değer, hem de o ülkenin girişimcisinin yatırımları ve katlandığı riskler sonucunda ortaya çıkan girişimcilik artı değerinin aslan payını almış olmaktadır. Dahası, gelişmiş ülkelerde üretilen diğer ürünler (teknoloji, know-how, patent vb.) ve az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin işletmelerinde üretilen ürünlerin bir kısmı gelişmiş ülke işletmesinin markasıyla ve onun adına ürünün üretildiği ülkelerde satılmaktadır. Böylece emeğin ve girişimcinin kazançları tekrar gelişmiş ülke işletmecilerinin (servet sahiplerinin) cebine girmektedir. Üstelik gelişmekte olan işletme sahiplerinin cebine giren bu artı değerler sadece kendi ülkelerine geri dönmekte ve kendi ülkelerinin gelişmeleri için kullanılırken az gelişmiş ve gelişmekte olan ülke ekonomileri ise gelişmiş ülke işletme sahiplerine kaydardıkları artı değerlerinin toplamı sebebiyle gerekli gelişmeyi sağlayamamakta ve fason üretim bağımlılığından kurtulamamaktadırlar. Bundan başka, en önemli “tasarruf” etme durumunda olan üst sınıf ile orta tabakanın ülkenin ihtiyacı olan sermaye birikimini sağlayamaması yüzünden, daha fazla gelişmek için lazım olan sermaye konusunda da dışa bağımlılık ortaya çıkmaktadır. Ülkede uygulanan ekonomi politikası sonucunda eğer “borçlanma” ihtiyacının fazlalığı söz konusu ise “sıcak para”ya duyulan bağımlılık ile ekonominin nabızı yabancı banka ve finans kuruluşlarının denetimine girmektedir. Bu arada gelişmiş ülkeler ise araştırma geliştirme faaliyetlerine yaptıkları yatırımlarla az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerle aralarındaki gelişme farkını biraz daha açmaktadır.

Bütün bunların sonucunda küresel burjuvaziyle iş birliği yapan devletlerinin koruyamadığı sosyal güvenlikleriyle ve engellenen sendikalaşma haklarıyla baş başa kalan az gelişmiş ülkelerin emek gücü, dünya coğrafyasını kendi aralarında parselleyip, küresel sermayeyi kendi aralarında bölüşen kapitalistler (küresel feodal beyler) karşısında onların dolaylı olarak öngördükleri ücretle çalışmakta ve sonuçta onların zenginliği için değer

Az Gelişmiş Ülkelerde Fason Üretim ve Örgütsel Vatandaşlık Davranışı

yaratmaktadırlar. Az gelişmiş ülkelerin yerel girişimcileri ise, ulus devlet aşamasındayken kendileriyle işbirliği yapan fakat daha sonraki kapitalist ideolojinin küreselleşmesi neticesinde küresel sermayenin merkezindeki kapitalistlerle (küresel feodal beylerle) kimi zaman gönüllü kimi zaman zorunlu iş birliği yapan devletleri karşısında şaşkın kalarak veya bu işbirliğine katılarak kendi işletmesinin varlığını ve kârlılığını sürdürebilmek için ve kendilerince daha çok kâr elde edebilmek için küresel kapitalist güçler (küresel feodal beyler) adına girişimcilik/risk artı değerini yaratmaktadırlar. Ülkelerin milli gelir varlığının üretim faktörleri gelirlerinin (rant, kâr, faiz ve ücret) bir toplamı olduğu hatırlanacak olursa, yeni küresel ekonomi dalgasıyla yerli ve milli ekonomilerde bu toplam içerisindeki rant (tarımın giderek zayıflamasıyla), kâr (girişimci katma değerinin dışa gitmesiyle) ve faiz (yerli sermaye birikiminin azalarak yabancı sermayenin artmasıyla) gelirlerin artışından ortaya çıkan dilim, gelişmiş ülke şirketlerine doğru kayarken, içeride yoğun bir şekilde ücret gelirlerinin içeride kalma eğilimi ortaya çıkmaktadır. Aslında bu durum bir tür “köleşme” eğilimidir. Çünkü kölelik çağı olarak da bilinen batı orta çağında, serflerin kendilerine gelir sağladığı, yegâne faktör geliri ücrettir. Diğer üretim faktörlerinin bütün gelirleri senyörler tarafından ve yöneticiler (kral ve asiller) tarafından paylaşıldı.

Yukarıda ifade edildiği üzere orta çağdaki feodalite dönemindeki sınıflaşmada kral, asiller (senyörler) ve ırgatlar yani işçiler (serfler) mevcuttur. Senyörler (feodal beyler), sermayenin (toprağın) sahibi, ırgatların geçimlik ücretlerini belirleyerek onları kendi adlarına çalıştıran ve kralın kararlarında belirleyici rol oynayanlardır. Kral ise henüz milli devlet donanımı kurulmamış olduğu için sadece kendi ihtiyaçlarını karşılama önceliğinde olan senyörlere yeni topraklar kazandırmak üzere savaşları organize eden, ırgatlarla (işçilerle) ilgili hiçbir belirleyici konumu ve gücü olmayan, tamamen feodal beylerin güdümünde bulunan bir yönetici sınıfı temsil etmektedir. İşçilerin kendi aralarında örgütlenme hakkı ve devlet tarafından korunan statüleri yoktur. Onlar feodal beylerin inisiyatifine bırakılmıştır. Daha sonraki burjuva döneminde, kral kendi ülkesinin burjuvasıyla işbirliği yaparak güç kazanmış ve orta sınıfın oluşmasının da yardımıyla bir milli devlet oluşumuna zemin hazırlamıştır. Milli devletin demokratikleşmesinin katkısıyla zaman içerisinde burjuva ile işçi arasında kısmen daha dengeli bir konumda yer almıştır. Bu günkü küresel kapitalist dünya, feodalite dönemindeki bu manzarayı kendi içerisindeki ufak farklılaşmalarla karşımıza çıkarma eğiliminde ve niyetindedir. Ulus devletle işçilerin arasına merkezi küresel sermaye güçleri (feodal beyler) girmiştir. Devletler, bu küresel sermaye güçleri (feodal beyler) karşısında gücünü kaybetmiştir. Artık işçinin ve hatta kendi ülkesinin burjuvazisinin haklarını

koruyamamaktadır. Merkezi küresel sermaye güçleri (feodal beyler), küresel köy dedikleri dünyayı kaynak paylaşımı esaslı adeta parsellemişlerdir. Bunun için devletleri, kaynakların bol olduğu az gelişmiş ülkelere savaş açtırarak yönlendirmektedirler. Böyle bir güç karşısında işçiler ve az gelişmiş ülkelerin yerel sermayedarları (serfler) ne kendi aralarında örgütlenebilmekte ne de kendi devletlerinden medet umabilmektedirler. Bilakis, kendi devletleri tarafından merkezi küresel sermaye güçler (feodal beyler) adına bir takım yaptırımlara maruz kalmaktadırlar.

Sonuç olarak, bugün dünya küresel bir feodalizm yaşamaktadır.

2. Kaynağı Değişen Vatandaşlık: Ülke Vatandaşlığından Örgütsel Vatandaşlığa

2.1. Vatandaşlığın Tanımı

Vatandaşlık kelimesi “bir yurttan doğup büyüme ya da yaşamış olma, bir yurdun kişisi olma, bir yurda bağlı bulunma durumu” olarak tanımlanmaktadır (Püsküllüoğlu, 2000). Buradaki bağlı olma durumu kişinin bu yurttan yaşayan topluluğun üyesi olması, topluluğa uyum sağlaması, sorumluluk alması ve katkısının kalitesi olarak ifade edilir (Manville, 1997:5). Siyaset ve hukuk kuramlarında kullanılan bu kelime siyasal bir güç karşısındaki hakları ve bu güç için gerçekleştirilmesi gereken ödevleri belirtmekte kullanılır. Aynı zamanda kimlerin bahsi geçen topluluğun üyesi olduğunu ve kimlerin bu haklara sahip olduğunu tanımlamayı amaçlar.

Kavram tarih boyunca değişmekle birlikte toplumdan topluma da değişiklik göstermektedir. Yasa önünde eşitliğin, siyasal güce karşı yükümlülüklerin, kısıtlamaların, etnik köken, cinsiyet, yaş vb kriterlere göre değişiklik gösterip göstermemesi ya da ne kadar değişiklik gösterdiği toplumların yapılarıyla ilişkili olup toplumdan topluma farklılaşmaktadır. Marshall'ın vatandaşlık tanımında önce bir topluluğa tam üyelikle ilgili bir statü üzerinde durulmuş sonra bu statüye sahip olanların bununla bağlantılı hak ve yükümlülükler karşısında eşit olmalarına yer verilmiştir. Fakat genel olarak tanımlanabilecek evrensel bir vatandaşlığa dair hak ve yükümlülük ilkesi bulunmamaktadır (Barbalet, 1988:16). Bu nedenle vatandaşlık kavramının, üyesi olunan topluluk göz önünde bulundurularak ele alınması gerekir.

Vatandaşlık hakları kişiye yasal ya da geleneksel statünün özelliği ile ilgili bir kapasite yükler. Kişinin yasal statüsü onun sahip olduğu hakları belirlerken, bu haklarından dolayı ne yapabileceğine dair kapasitesini de belirlemektedir. Bu kapasitenin kullanımı aynı zamanda diğerlerinin kişinin

statüsü ile olan bağlarını ve bu bağın niteliklerini ve statüyü nasıl algıladıklarıyla belirlenir (Barbalet, 1988: 16). Haklar bir güvenlik ölçütüyle kişilere kapasite ve fırsat sağlayabilir. Çünkü hakların kaynaklandığı statünün vasıflarının bir sınırı vardır ve bu sınıra yönelik bir muhalif yaptırımla karşılaşacaktır. Bu karakteristik ilişki siyasal ve toplumsal güç ile kişi arasındaki ilişkide belirleyicidir. Bu nedenle vatandaşlık aynı zamanda kişi tarafından kabullenilen bir sınırlandırmayı da içerir. Fakat bu sınırlandırma sadece kişi için geçerli değildir. Aynı zamanda kişinin haklarının yerini bulması ve bu hakların korunması için siyasal otorite de gücünü kullanmada sınırlandırılmıştır. Ayrıca, demokratikleşmenin en önemli göstergelerinden bir de kişi hak ve özgürlüklerinin maksimize edildiği ve merkeze alındığı, ancak bunlar üzerindeki güçlerin sınırlandırıldığı bir uygulamadır. Bu ilişki gereği vatandaşlık, haklar yanında yükümlülükleri de barındıran bir olgu olarak kabul edilmektedir.

Tanımlardan ve kavramın kökünden anlaşılacağı üzere vatandaşlık bir ülkeye yani bir topluma, bu topluluğa yani millete dair bir kavram olup, ülkeye aidiyetten dolayı ortaya çıkan hakları ve yükümlülükleri ifade eder. Bu tür bir tanım daha ziyade ulus devletlerde söz konusu olmaktadır. Çünkü ulusun yaşadığı bir toprak yani bir vatan vardır. Bu vatan aynı zamanda onun yaptığı üretimin ve tüketimin, ödediği verginin, yararlandığı kamu harcamalarının olduğu yerdir; kederde, kıvançta, acıda, neşede başkalarıyla birlikte bir millet olarak yaşadığı mekândır; yani yaşamının kaynaklarını içine alır ve ona aidiyet duygusu verir. Devletler de aynı vatanda yaşayan ve o vatana ait olan vatandaşları yasalar çerçevesinde belirlenmiş açık nitelikli haklar ve yükümlülükler çerçevesinde yönetirler. Ancak, modernitenin temel eksenlerinin sorgulanmasıyla ve post modernite ile bu bağların gevşemesiyle beraber, vatandaşlık kavramı da değişim geçirmeye başlamış ve adeta ulus devletle bağını koparma noktasına gelmiştir. Bunun esas sebebi küreselleşme olgusu olmuştur (Kadıoğlu, 1999:53). Çünkü küreselleşmeyle beraber uluslar arası nüfus hareketliliği gündeme gelmiştir. Bunun da ötesinde yukarıda anlatıldığı üzere ulus devletlerin, merkezi küresel sermaye güçleri karşısında kendi gücünü kaybetmesi, merkezi küresel sermaye güçlerinin ulus devletle vatandaş arasına girmesi, çok uluslu şirketlerin ve ulus ötesi şirketlerin ortaya çıkması ve fason üretim vatandaşlık kavramında anlam kaymalarına sebep olmuştur. Sonuçta küreselleşme ve küreselleşmenin bütün faktörleri kendine yeni bir aidiyet ve vatandaşlık kavramı ortaya çıkarmıştır: Dünya vatandaşlığı.

Vatandaşlık olgusunda ulus devletin yönetimindeki bireyler anlaşılmaktadır. Ulus devlet bütün vatandaşlarına yasalar çerçevesinde hakkaniyetli davranacak, ülke menfaatlerini önceleyecek ve kendi ülkesinin

zenginleşmesi ve geleceğe taşınmasına yönelik yönetimi gerçekleştirecektir. Vatandaşlar ise aynı vatana paylaşıyor olmak ve aynı devletin yönetimi altında bulunmaktan dolayı, aynı kaderi yaşamaları nedeniyle kendi aralarında işbirliği yapacak, örgütlenecek, yasalar çerçevesinde haklarını arayacak ve o ülkenin vatandaşı oldukları müddetçe o vatanın diğer vatandaşlarıyla beraber oluşturduğu toplumun menfaatleri doğrultusunda, kendi ülkesinin zenginleşmesi ve geleceğe taşınması için çaba sarfedecek, en azından o vatana ve topluma zarar vermeyecektir. Açıktır ki; bir ülkedeki vatandaş, yaşadığı vatanla ve o vatan üzerinde gerçekleşen yönetimle bir bağa sahiptir. Şayet kendisini o ülkenin vatandaşı olarak hissetmiyorsa yada o ülkenin vatandaşı olmaktan memnun değilse o zaman istediği bir ülkenin vatandaşlığına, o ülkeyle kendisi arasında mutabakat sağlandıktan sonra, geçme hakkına da sahip olur.

Ancak, vatan, vatandaş ve ulus devlet arasındaki böyle bir bağlılık merkezi küresel sermaye güçlerinin işine gelmemektedir. Çünkü ülke içindeki “vatandaşlık” bağı ülkedeki başta ekonomik faaliyetler olmak üzere bütün sosyal ve siyasi süreçlere sahiplenme hakkını da doğurmaktadır. Oysa küresel güçlerin kendi menfaatleri, o ülkeleri toprağından insan gücüne kadar bütün kaynaklarıyla sövmeye dayalıdır. O ülkede yaşayanlar kendi ülkelerinin ötesinde küresel güçlerin menfaatleri için çalışmalıdırlar. Küresel güçlerin menfaati, tek bir vatan anlayışına dayalı ülkelerin ve onların vatandaşlarının menfaatlerinden her daim önde olmalıdır. Küresel güçler ise kendi menfaatlerini en yükseğe çıkaracak şekilde dünyanın her hangi bir ülkesinde (genellikle gelişmiş batılı ülkelerde) konuşlanmış olabilirler. Bu küresel güçler adına yapılan üretim dünyanın farklı pek çok yerinde gerçekleşirken, bu ürünlerinin tüketimi ise dünyanın olabildiğince her yerinde olmaktadır. Çünkü dünya “küresel bir köydür” ve bir bütün olarak açık bir üretim ve pazar yeridir. Eğer dünya bir “küresel köy” ise böyle bir köye “ağa”, “kâhya” ve “ırgatlar” da bulmak lazımdır. Bu durumda, tek bir vatanla bağlantılı vatandaşlık yerine, ülkeleri neresi olursa olsun küresel güçler için değer yaratacak bir vatandaşlık yani, dünya vatandaşlığı ön plana çıkarılmaktadır. Ancak böyle bir vatandaşlıkta eğer, vatan değiştirmek isterlerse bu bireyler artık hangi vatana dâhil olacaklardır? Ya da, dünya vatandaşlığında hak ve yükümlülükler kime karşı olacaktır, dünya vatandaşları kendilerini nereye ait görecektir? Vatan, ulus ve devlet bağlarının kırıldığı ve ulusal sınırların aşılarak köksüz ve kimliksiz hale geldiği küresel kapitalizmde (Temiz, 2004:61) vatandaşların ve ülkelerin egemenliği neyi ifade edecektir?

Dünya vatandaşlığı bütün bu bağlamlarıyla tartışılırken, yönetim ve organizasyon bilim dalında dünya vatandaşı olmayı anlamlandıran ve temellendiren yeni bir kavram olarak örgütsel vatandaşlık ortaya çıkarılmış,

tanımlanmaya ve üzerinde araştırmalar yapılmaya başlanmıştır. Dünya üzerinde ifade edilebilecek en makro vatandaşlık kavramı olan “dünya vatandaşlığı, en mikro alandaki örgütsel vatandaşlıkla eş zamanlı ve birbirini tamamlayarak kullanılmaya başlanmıştır. Bütün bu kavramlarla açıktır ki vatandaşlık diğer bütün bağlarından koparılarak sadece merkezi küresel güçlere ve onun organlarına olacaktır. Öyleyse, her ülkede vatani için ölene şehit denilirken, bu defa şehit neye denilecektir?

2.2. Örgütsel vatandaşlık

Elbette ki, örgütsel vatandaşlık kavramının menşei gelişmiş batılı ülkelerdeki yönetim ve organizasyon bilim literatürüdür. Bu kavram, bu gün bütün dünya ülkelerine ve özellikle az gelişmiş ülkelere tercüme edilerek aktarılmış ve kavramla ilgili yeni araştırmalar yapılmıştır. Aslına bakılırsa, az gelişmiş ülkelerin çoğu henüz yeterince ulusallaşma ve tam bir ulus devlet ile ulus devlet-vatandaş ilişkilerini tesis edebilmiş değildir. Buna rağmen, kişinin firmanın çalışmasında kendisinden yasal olarak beklenenden daha fazlasını gösterdiği davranışlar olarak tanımlanan örgütsel vatandaşlık bu yaratıcılığın ve problem çözme yeteneğinin kullanılmasıyla özleşmektedir.

Vatandaşlık kavramına bakıldığında da tüm toplumlarda ve tüm tarih sürecinde görülen ortak özellik haklar ve yükümlülüklerdir. Benzer şekilde içinde vatandaşlık kelimesinin geçtiği örgütsel vatandaşlık kavramında da bu özellik mevcuttur. Fakat literatürde örgütsel vatandaşlıkla ilgili daha çok yükümlülükler vurgu yapılmaktadır. Meselâ, kişinin inisiyatif kullanması bir hak olarak adlandırılabilir fakat örgüt yönetim yapısının kişiye bu hakkı vermesi gerekir. Günümüz hukuk devletlerinde hak ve yükümlülükler yasalara dayanırken, örgütsel vatandaşlık davranışının gereği olan hak ve yükümlülüklerin yasal dayanağı yoktur. Çünkü örgütsel vatandaşlığın gereği olan hak ve yükümlülükler işveren-işgören arasındaki yazılı anlaşmada belirtilmez. Gönüllülük esasına dayalı olduğu kabul edilir. Ancak, ilişkide zayıf olan “örgütsel vatandaşı” koruyup, himaye edecek ortada ciddi bir hukuki düzenleme ve yazılı sözleşme mevcut değildir.

Prososyal örgütsel davranışlar, fazladan (ekstra) rol davranışı ve örgütsel vatandaşlık davranışı terimleri içerik olarak birbiriyle ilgili konular üzerinde durmaktadırlar. Prososyal örgütsel davranışlar, organizasyon üyelerinin, örgütsel rollerini yerine getirirken etkileşim içinde oldukları birey, grup veya organizasyonun huzurunu sağlamaya yönelik sergiledikleri davranışlar olarak belirtilir (Brief, Motowidlo,1986:711). Prososyal davranış tipleri: iş ile ilgili konularda iş arkadaşlarına yardımcı olmak; kişisel konularda iş arkadaşlarına yardımcı olmak; işe alma, performans

değerlendirme ve ücretlendirme gibi personele yönelik konularda esnek, düşünceli ve merhametli olma; müşterilere, onların ihtiyaç ve ilgilerini göz önünde bulundurarak hizmet ve ürün sağlamak; organizasyona zarar verecek ya da vermeyecek biçimde müşterilerin, işletmenin ürün ve hizmetleriyle ilişkili olmayan kişisel sorunlarına yardımcı olmak; örgütsel değerleri ve politikaları benimsemek ve uyumlu olmak; işleyişlerle ve iyileştirmelerle ilgili önerilerde bulunmak; makul olmayan talimat, prosedür ve politikalara itiraz etmek; iş ile ilgili yükümlülüklerini yerine getirirken fazladan çaba göstermek; olumlu olmayan şartlara rağmen örgütte kalmaya devam etmek ve destek olmak; işletmenin dış çevrede olumlu bir imajının yaratılmasına katkıda bulunmak vb.

Fazladan rol davranışları gönüllülük esasına dayalı olarak gerçekleştirilen davranışlardır. Örgüte olumlu katkıları olan bu davranışlar biçimsel rol tanımlamalarında belirtilmemişlerdir. Yardımcı olma davranışı, iş görenlerin değişim ve çözüm için çaba göstermesi, kendi buldukları çözümleri üstlerine bildirme davranışı, fırsatlarla ilgili bilgileri iletme davranışı, yanlış görevlendirmeye dair düzeltme yönelik iş rolünü üstlenme davranışı, bireysel fedakârlık yapma davranışları fazladan rol davranışlarının unsurları arasında gösterilebilir.

Literatürde prososyal ve fazladan rol davranışlarıyla yakından ilgili tutulan örgütsel vatandaşlık davranışı kavramına ait birçok tanım mevcuttur. Organ'ın çalışmalarında kullanılan tanımına göre örgütsel vatandaşlık, kişinin arzusuna bağlı olan, doğrudan veya açıkça resmi ödül sisteminde tanımlanmayan ve sonuçta örgütün etkin iş görmesini destekleyen bireysel davranışlardır (Organ,1988:4). Bir başka tanımda, örgütsel vatandaşlık davranışı kişinin kendi iradesi ile sergilediği, açık ve doğrudan resmi ödül sisteminde tanımlanmayan ve örgütün etkili bir biçimde çalışmasını arttıran bireysel davranışları simgeler (Ryan,2001:234). Yabancı (batılı) literatürden yerli literatüre yapılan aktarmalarda ise örgütsel vatandaşlık şöyle tanımlanmaktadır: Örgütsel vatandaşlık davranışı, resmi ödül sisteminde doğrudan ve tam olarak tanımlanmayan, fakat bir bütün olarak organizasyonun fonksiyonlarını verimli biçimde yerine getirmesine yardımcı olan gönüllülüğe dayalı birey davranışıdır (İşbaşı, 2000:4). Bu tanımda örgütsel vatandaşlığın resmi ödül sisteminde tanımlanmaması ve gönüllülüğe dayalı olması nitelikleri üzerinde durulmuştur. Başka bir tanımda örgütsel vatandaşlık, biçimsel ödül sistemi tarafından doğrudan ya da açık olarak tanımlanmayan, zorlayıcı olmayan, gönüllülük esasına dayalı olduğu kabul edilen ve organizasyonun fonksiyonlarının etkin olarak bir arada ilerlemesini sağlayan bireysel davranışlardır. Ayrıca bu tanımda örgütün etkin olarak işlemesine dair katkısı da belirtilmiştir. Biçimsel rol tanımlarının ötesinde ve üzerinde davranan örgütsel etkinliği arttırmayı

Az Gelişmiş Ülkelerde Fason Üretim ve Örgütsel Vatandaşlık Davranışı

amaçlayan işgörenlerin gösterdikleri davranışlar örgütsel vatandaşlık kavramı içerisinde yer almıştır (Çınar, 2000:3- 4).

Kavramsal yapısı kayıtsız itaat, karşılıksız sadakat ve fedakârlık olarak ima edilen, çalışanların ağır yük ve rahatsızlıklara katlanmaya istekli olmasını ve hatta işler yolunda gitmediği zamanlarda bile olumlu tavır sergilemeyi ve mesele çıkartmadan ve şikâyet etmeden kabullenme iyi niyetini (!) göstermeyi (Acar, 2006:4) öngören örgütsel vatandaşlık olgusuna literatürde yer alan bir takım boyutlarla daha çok anlam yüklenmeye çalışılır. Bu konuda önemli isimlerden biri olarak bilinen ve birçok çalışmada da kabul gören Organ'ın sınıflandırması örgütsel vatandaşlık boyutlarında en fazla kullanılan sınıflandırmadır (Organ,1988) :

- 1. Özgecilik:** Çalışanların örgütle ilgili görevlerde veya problemlerde örgütün diğer üyelerine yardım etmeye yönelik sergiledikleri tüm gönüllü davranışları ifade eder. Fakat toplumcu kültürlerde örgütle ilgili olmayan, kişinin iş yaşamı dışındaki konular da özgecilik boyutunun kapsamında değerlendirilmektedir. Özgecilik bir iş görenin diğer bir iş görene işini tamamlayabilmesi, başarısız olduğu bir konuda başarılı olabilmesi için yardım etmesidir. Örgüt içinde işbirliğinin ortaya çıkmasının sağlanmasında etkili olan davranışlardır. Bu nedenle de örgütün etkinliğinin sağlanmasına yardımcı olan davranışlardır.
- 2. Nezaket:** Özgecilik ve nezaket boyutları birbiriyle benzerlik göstermektedir. Aralarındaki fark ise özgecilik boyutunun problem ortaya çıktıktan sonra görülen davranışları nezaket boyutunun ise problemin ortaya çıkmasını engellemeye yönelik davranışları içermesidir. Örgüt içerisinde etkileşim içinde olan örgüt üyelerinin birbirlerine karşı takındıkları olumlu tavidir.
- 3. Vicdanlılık:** Bu boyut çalışanın işin mesai saatlerinde tamamlanamadığında gönüllü olarak mesaiye kalıp herhangi bir fazla mesai ücreti almaksızın işin tamamlanması için çaba göstermesi veya kişinin ayakta geçirebilecek rahatsızlıklarında işe devam etmesi gibi davranışlar ile örneklenebilir. Kişinin iş odaklı ve hedef odaklı olmasını gerektiren davranışlardır. Kişi iş performansını dikkate alarak bu davranışları gösterir. Gerekli olandan daha fazlasını gerçekleştirmeyi sağlayan davranışların gösterilmesinde etkilidir.
- 4. Sportmenlik:** Örgüt üyelerinin örgüt içinde gerginliğe neden olacak olumsuz davranışlarından kaçınmalarını, olumsuz veya yetersiz şartları sorun etmeyip işe odaklanmalarını ifade eder. Sportmenlik aynı zamanda gerektiğinde işgörenin kişisel menfaatlerinden örgütün veya grubun iyiliği için fedakârlık gösterebilmektir (Podsakoff, Mackenzie, Paine,

Bacrach,2000: 513-563). Öyle ki, örgütte karşılaşılan güçlükler ve sıkıntılar karşısında şikâyet etmeden, bilâkis olumlu bir tutum takınarak çalışmalı ve sorunları problem etmemelidirler. Yani, iş görenler birçok zahmet ve zorluğa “hoşgörü” içerisinde katlanmalıdırlar (Sezgin, 2005:324).

5. **Sivil Erdem:** İş görenlerin sorumluluk sahibi olarak örgüt içindeki politik süreçlere katılımlarıyla ve örgüt yaşamına dair düşünceleriyle ilgilidir. İş görenlerin yaptıkları işe hâkim olması ve gerektiğinde yönlendirici davranışlar sergilemelerini içerir. Sivil erdem boyutu toplantılara gönüllü olarak ve aktif katılım davranışının sergilenmesi, çözüm önerilerinin getirilmesi, alınan kararların uygulanmasında etkin olunması gibi davranışları içerir.

Bütün bu tanımlar ve boyutlar gerçekte örgütsel vatandaşlık davranışının üç temel niteliğiyle ifade edilmektedir.

1. Örgütsel vatandaşlık tanımı iş tanımının ötesinde bir davranıştır. Örgütsel vatandaşlık davranışı biçimsel rol davranışı değildir. Biçimsel rol davranışları yönetim tarafından, işletme çalışan politikalarında ve kurallarında belirtilen davranışlardır. Örgütsel vatandaşlık davranışları ise işgörene sunulan resmi iş tanımında yer almaz. Meselâ, fazla mesaiye gönüllü olarak ve herhangi bir ücret talep etmeden kalmak, olumsuz durumlardan şikâyet etmemek gibi şartlar resmi bir işveren-işgören sözleşmesinde bulunmaz. Fakat günümüz şartlarında özellikle de işsizliğin ekonomik ve finansal krizler sonrası yüksek oranlarda seyrettiği dönemlerde her ne kadar resmi olarak iş tanımlarında yer almasalar da ima edilen iş tanımları bu davranışları ihtiva etmektedir. Bu durumun psikolojik sözleşmeyle öngörüldüğü varsayılır. Psikolojik sözleşme, iki tarafın aralarında sosyal değişim ilişkisi olduğunu varsayarak karşılıklı güvene dayalı yükümlülükler getiren, yazılı olmayan sözleşmedir. Örgütsel vatandaşlık davranışının, sadece resmi ve yazılı iş sözleşmelerinin değil, aynı zamanda yazılı olmayan psikolojik sözleşmelerin de dışındaki davranışlar olduğu görüşü benimsenmektedir (Robinson, Morrison, 1995:290).

2. Örgütsel vatandaşlık işgörenlerin çalıştıkları işyerleri uğruna gönüllü olarak kendilerini feda etmelerini yücelten bir davranışlar bütünlüğüdür. Örgütsel vatandaşlık davranışı fazladan (ekstra) rol davranışı olduğundan biçimsel rol tanımlamalarının ötesinde beklenenin üzerinde davranışlar olarak tanımlanmaktadır. Kişinin bu davranışları ödüllendirme ve cezalandırma beklentisi ve endişesi olmadan gönüllü olarak yaptığı kabul edilir. Temelde gönüllü olarak gerçekleştirilmesi özelliği iş tanımının ötesinde olması niteliğine dayanmaktadır.

Az Gelişmiş Ülkelerde Fason Üretim ve Örgütsel Vatandaşlık Davranışı

3. Örgütsel vatandaşlık davranışı resmi olarak ödüllendirilmez. Örgütsel vatandaşlık davranışları biçimsel rol davranışları olmadıklarından biçimsel ödül sisteminde de tanımlanmamışlardır. Fakat örgütsel vatandaşlık davranışı, ödül sisteminde tanımlanmamış olsa da kişiler bu davranışları terfi alacaklarına inandıkları derecede göstermektedir. Yapılan çalışmalarda geçici işçilerin örgüt içinde daimi statüde işler istedikleri zaman daha fazla örgütsel vatandaşlık davranışları gösterdikleri tespit edilmiştir (Blakely, Andrews, Fuller, 2003:1).

Literatürdeki bütün tanımların, oluşturulan boyutların ve sıralanan özelliklerin ötesinde örgütsel vatandaşlık kavramıyla ilgili hemen hemen bütün çalışmalardaki vurguya göre örgütsel vatandaşlık "iyi asker olma" davranışıdır (Turnipseed, 2002, Organ, 1988). Yapılan araştırmalarda örgütlerde "iyi asker olanların" örgütsel performansı daha yüksektir (Özdevecioğlu: 2003, 118), "iyi asker davranışı" uzun dönemde örgütsel etkinliği artırır (Köse ve diğ., 2003:10) ve "iyi asker olunmazsa" verimlilik, etkinlik, tatmin gibi iş örgütlerinin yaşamını son derece önemli ölçüde etkileyen değişkenler olumsuz etkilenir (Bingöl ve diğ., 2003:506).

Sonuç: Fason Üretim ve Örgütsel Vatandaşlık:

Örgütsel vatandaş kimin vatandaşı?

Küresel köy olarak isimlendirilen dünyada, küresel bir feodalizm yaratılma projesi sahneye konmuş gibi gözükmektedir. Bu durumun, finans kaynaklarıyla borçlandırmadan, pazarın küreselleşmesine; bilginin evrensel (miş) olduğuna dair kabulden, iletişim kaynaklarıyla yapılan yönlendirmeye kadar pek çok yöntemin kullanılmasının bir sonucu olduğu açıktır. Geçmiş çağlardaki tarıma dayalı feodaliteyle günümüz küresel feodalitesinin en belirgin benzerliği üreten ile ürün sahibinin çok farklı kesimler olması ve üretenin ürettiği ürün karşılığında sadece karın tokluğuna yetecek bir karşılık almasıdır. Bu bağlamda, Orta çağ Avrupa'sındaki senyörler, mülkiyet haklarına dayalı olarak serflere üretim yaptırır, bunun karşılığında onlara hayatlarını sürdürmeye yetecek kadar aynî bir karşılık alırdı. Şimdilerde ise, küresel sermayenin sahibi olan ve kapitalist sistemin merkezinde bulunan işletmeler kendi markalarını kendileri üretmiyor, ürünlerini çok küçük karşılıklarla (kâr ve ücret vb.) kendileri adına fason üretimle gerçekleştirmeye çalışıyorlar. Çünkü böyle bir üretimle gelişmiş ülke işletmeleri ve onların sermayedarları (feodal beyler) kendileri adına ve kendileri için az gelişmiş ülke işletmelerine ve onların iş görenlerine yani batı diliyle serflere, doğu diliyle ırgatlara (az gelişmiş ülke işletmelerini daha ucuz ama daha kaliteli üretim yapma konusunda rekabet ettirerek) üretim yaptırılmaktadırlar. Böylece az gelişmiş ülke işletme sahiplerinin riske

girerek, yatırım yaparak, kira ödeyerek, ücret ödeyerek, hammadde, teknoloji vs. satın alarak yarattıkları girişimcilik artı değeri ve bu işletmelerde çalışan iş gücünün yarattığı emek artı değeri fason üretim sonucunda üretim yaptıkları gelişmiş ülke işletme sahiplerine veya sermayedarlarına gitmektedir. Bir ülkenin gelişmesi için kendi iş gücü ve yatırım gücü sonucunda yaratılan değerler o ülke sınırları içerisinde kalması ve doğru kullanılması son derece önemlidir. Hâlbuki yaratılan bu değerler fason üretimle, kendilerine üretim yapmaları için emirler veren gelişmiş ülke işletmelerine (feodal beylere akmakta) gitmekte, böylece onların zenginleşmesini ve onların yaşadıkları ülkelerin gelişmesini sağlamaktadır.

Böyle bir bağımlılığın devamlı tutulması gelişmiş ülkelerin, onların yönetimlerinin ve işletme sahiplerinin (feodal beylerin) zenginliklerini sürekli kılmaları için son derece önemlidir. Bu sebeple de gelişmiş ülkelerin ve onların oluşturdukları uluslar arası finans kuruluşları vasıtasıyla, az gelişmiş ülkeler, az gelişmiş ülke işletmeleri, projelere verilen katkılarla onlar için bilgi üreten üniversiteler ve oradaki öğretim üyeleri borçlandırılır. Bir diğer uygulanan yöntem ise kimi zaman iletişim araçlarıyla kimi zaman da “evrensel” olduğu iddia edilen bilim aracılığıyla gerçekleştirilir. Bu yöntemde bir taraftan “insan hakları”, “demokrasi”, “bağımsızlık”, “özgürlük” gibi kavramların içleri boşaltılıp, sistemin devamlılığını sağlayacak egemenlerin ve güçlülerin işine gelecek tarzda yeni anlam yüklemeleriyle süslemeler yapılır, diğer taraftan da o güne kadar hiç duyulmamış ama daha önceden öğrenilmiş kavramların kutsiyeti ve önem değerlerine atıf yapan yeni kavramlar iletişim araçları ve en etkili de bilim tarafından yaygınlaştırılır. Bu kavramlardan konumuz açısından en belirgin olanı “dünya vatandaşlığı” ve “örgütsel vatandaşlık” kavramlarıdır.

Dünya vatandaşlığıyla ulus devletlerin güçleri zayıflatılmakta, klasik vatan olgusu silinmekte, böylece insanlar köklerinden soyutlanmakta, aidiyet ihtiyaçları zedelenmekte, kimliksizleştirilmekte ve yalnız bırakılmaktadırlar. Dünya vatandaşlığı kavramı, küresel köyün ağalarının bütün ırgatlarını sadece kendilerine ait ve kendi kullanımlarına hazır hale getirmektedir. “Örgütsel vatandaşlık” olgusu ise tam da, fason üretimle somutlaşan feodal düzenin alt yapısını kuran ve devamlılığını sağlamaya yönelik büyümlü kavramlardan biridir. Teoride, sanki, işçinin sadece çalıştığı örgüte vatandaşlığı şeklinde ifade bulan bu kavram, fason üretim bağlamında vatandaşlığın hangi vatana ve bununla ilgili yükümlülüklerin ve sorumlulukların kime olacağını belirtmemiştir. Ancak, fiiliyata bakıldığında görülecektir ki, örgütsel vatandaşlık kavramıyla az gelişmiş ülke işletmelerinde -ki bunların çok büyük bir kısmı fason üretim yapar- çalışan iş görenlerin ve onların girişimci ve yöneticilerinin üretim yaptıkları gelişmiş ülke işletmelerinin vatandaşları olması istenilmektedir. Dahası

demokratik ülkelerde kendi yöneticilerini seçme hakkına ve özgürlüğüne sahip olan vatandaşlar, bu defa kendi yöneticilerini seçme hakkına sahip olmayacaktır. Çok açıktır ki, gerek dünya vatandaşlığıyla gerekse örgütsel vatandaşlıkla, örgüt ve yönetim anlayışları dolaylı olarak otoriter nitelikler kazanmaktadır. Kolektif ve kişisel unsurlarıyla vatandaşlık haklarının türevi olan emek hakları, kapitalist dünyada işçilerle işverenlerin karşı karşıya kaldıkları güç dengesizliğinde (Chen, 2007) hızla erimekte ve yok edilmektedir. Meselâ az gelişmiş ülke girişimcileri ve işçileri hangi sermayedara ya da devlete karşı örgütleneceklerdir?

Dünya üzerinde işçilerin sosyal ve psikolojik ihtiyaçlarına duyarlı olduğu varsayılan yönetim ve örgüt teorileri üretilip, diğer taraftan da sendikasılaştırma politikaları hızla yaygınlaştırılmaktadır. Aileyle, devletle ve vatanla bağlar kopartılıp dünya vatandaşlığıyla bütün insanlar tek bir merkeze bağlanmaktadır. “Biz duygusunu” örgüt geneline yaymaya çalışan toplumcu düşünce bütün örgütlerde bir kültür haline getirilirken, outsourcing, downsizing gibi yöntemlerle parçalayıcı bir uygulama ortaya konulmaktadır (Coşkun, 2003). Bir taraftan sendikasılaştırma politikası izlenip, diğer taraftan örgütsel vatandaşlık olgusuyla fazla mesai almama, hastayken bile çalışma sömürsüne katlanma, zor şartlarda dahi problem çıkartmama hatta bu zor şartlara katlanmaları için iş arkadaşlarına yardım etme davranışları salık verilmektedir. Eğer bütün bunlar yapılmazsa bu durumun meselâ vicdansızlık olduğu açıktan ifade edilmese bile vicdan kavramının anlam zıddında ortaya çıkarılmaktadır. Böylece iş görenlere örgütsel vatandaşlık adına vicdanlılık (vicdanlılık kavramı örgütsel vatandaşlığın bir boyutudur) telkininde bulunulurken, bu telkine kulak asmayanlar dolaylı olarak vicdansızlıkla karşı karşıya kalmaktadırlar. İşgörenin kişisel menfaatlerinden örgütün veya grubun iyiliği için fedakârlık göstermesi ise sportmenlik ve centilmenlik olarak ifade edilmektedir. Eğer iş görenler böyle değilse onlar sportmenliğin ve centilmenliğin karşıt kavramları olarak kaba-saba insanlardır. Vicdanlı, centilmen, nazik ve erdemli olmak adına yada vicdansız, kaba ve erdemsiz olmamak için küresel sermayenin merkezindeki işletmelerin (örgütlerin) ve dolaylı olarak onların konuşlandıkları ülkelerin vatandaşı olunmalıdır!!! Onlar o ülkeler ve işletmeler için “İYİ ASKER” olmalıdırlar.

Ancak küresel sermaye adına ve onların daha çok zenginleşmesi için az gelişmiş ülkelere savaşlar açan gelişmiş ülke devletlerinin askeri güçleri içerisinde yer alan paralı askerler (ki, bunlar daha çok üçüncü dünya ülkelerinin gelişmiş ülkelerde yaşayan insanlarıdır) belki de ata topraklarında kendi kardeşlerini, kendi kuzenlerini ve dünya vatandaşlığı bağlamında kendi vatandaşlarını “demokrasi”, “insan hakları”, “özgürleştirme” adına, “vicdanla”, “nezaketle” ve “erdemle” öldürmekte,

Ayşe İRMİŞ – Elif Elvan GÖK

işkenceler yapmaktadırlar. Kapitalist sistemin sermaye merkezleri (feodal beyler) ve onların kukla devletleri, ırgatlarını modern dünyada (?) acımasızca kırbaçlamaktadır. Bütün bunlar küresel merkezden yönetilen iletişim araçları tarafından kuşatılmış ve “evrensel bilim adına” şartlandırılmış kişiler tarafından sadece “komplo teorileri” olarak düşünülse de parçalar birleştirildiğinde görülecektir ki yaşanan her şey gerçektir. Dünya “İyi askerlerden” kapitalist güçler adına kendilerini feda etmelerini ve hatta kurban(?) olmalarını istemektedir.

KAYNAKLAR

- ACAR, Z.A. (2006), "Örgütsel Yurttaşlık Davranışı: Kavramsal Gelişimi İle Kişisel Ve Örgütsel Etkileri", **Doğuş Üniversitesi Dergisi**, 7,1, s.1-14.
- ALEXANDRİN, G. (2002), "Social Economics:A Perspective of Diversity and Community", **International Journal of Social Economics**, 29, 4, p.271-281.
- ALTUN F. (2005), **Modernleşme Kuramı**, Küre Yayınları, İstanbul.
- AYDIN M.S. (2002), "Küreselleşmeye Genel Bir Bakış", **Siyasi, Ekonomik ve Kültürel Boyutlarıyla Küreselleşme**, Ed: C. Uşak, Ufuk Kitapları, İstanbul.
- BARBALET, J.M., (1998), **Concepts in Social Thought Citizenship Rights, Struggle and Class Inequality**, University of Minnesota Pres, Minneapolis.
- BİNGÖL D., A. Naktiyok, Ö.F. İşcan (2003), "Dönüştürücü Liderliğin Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Üzerine Etkisi", **11. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi Bildiri Kitabı**, s. 491-508.
- BLAKELY, Gerald., M.Andrews., J.Fuller., (2003) "Are Chameleons Good Citizens? A Longitudinal Study of the Relationship between Self monitoring and Organizational Citizenship Behaviour", **Journal of Business and Psychology**, 18, 2.
- BRIEF, A., Motowildo S.J., (1986), " Prosocial Organizational Behavior", **Academy Of Management Review**, 11, p.710-725.
- CHEN F. (2007), "Individual Rights and Collective Rights: Labor's Predicament in China", **Communist and Post-Communist Studies**, 40,1, p.59-79.
- COŞKUN R. (2003), "Neo-Liberalizmin İşletme Yönetim Düşüncesine, Yansıması: Yönetim Düşüncesindeki Çelişkilerin İzahı İçin Bazı İpuçları", **11. Ulusal Yönetim Ve Organizasyon Kongresi Bildiri Özetleri Kitabı**, Afyon, s.411-412.
- ÇETİN H. (2002), **Liberalizmin Tarihsel Kökenleri**, C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 3, 1, s.79-96.
- ÇINAR F. (2000) "**Organizasyonel Yurttaşlık Davranışı ve Bir Uygulama**", Bursa, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Tez

Ayşe İRMİŞ – Elif Elvan GÖK

- DİNLER Z. (2000), **Tarım Ekonomisi**, 5. Basım, Ekin Kitabevi, Bursa.
- ELİOT J. E., J. E. Peters, F. Motamedi (2001), "Adam Smith's Modes of Social Organization", **International Journal of Social Economics**, 28, 5/6/7, p.591-599.
- ERDOĞAN M (2002), "Siyaset ve Hukuk Perspektifinden Küreselleşme", **Siyasi, Ekonomik ve Kültürel Boyutlarıyla Küreselleşme**, Ed: C. Uşak, Ufuk Kitapları, İstanbul.
- GUÉHENNO J-M (1998), **Demokrasinin Sonu**, Dost Kitabevi, Ankara.
<http://tr.wikipedia.org/wiki/Feodalizm>, 09.04.2007.
- HUBERMAN L. (2005), **Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla**, (Çev: Murat Belge), İletişim Yayınları, İstanbul
- İŞBAŞI, J. Ö. (2000) "**Çalışanların Yöneticilerine Duydukları Güvenin ve Örgütsel Adalete İlişkin Algılamaların Örgütsel Vatandaşlık Davranışının Oluşumundaki Rolü: Bir Turizm Örgütünde Uygulama**", Antalya, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Tez
- KADIOĞLU A. (1999), **Cumhuriyet İradesi Demokrasi Muhakemesi**, Metis, İstanbul.
- KÖK R. (1999), **İktisadın Tarihi ve Felsefi Temelleri**, Anadolu Matbaacılık, İzmir.
- KÖK S,B (2006), **Küreselleşme ve Sendikal Hareket, Artan Yoksullaşma**", 5. **Orta Anadolu İşletmecilik Kongresi Bildiri Kitabı**, GOÜ İİBF İşletme Bölümü, Tokat.
- KÖSE S., B. Kartal, N. Kayalı (2003), **Örgütsel Vatandaşlık Davranışı ve Tutuma İlişkin Faktörlerle İlişkisi Üzerine Bir Araştırma** , **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 20, s.1-19.
- MANVİLLE P.B. (1997), **The Origins of Citizenship in Ancient Athens**, Princeton University Press, New Jersey.
- ORGAN D.W. (1988), "Organizational Citizenship Behavior: The Good Soldier Syndrome." **Lexington**, MA: Lexington.

- ÖZDEVECİOĞLU, M. (2003), "Örgütsel Vatandaşlık Davranışı İle Üniversite Öğrencilerinin Bazı Demografik Özellikleri ve Akademik Başarıları Arasındaki İlişkilerin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma", **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 20, s.117-135.
- PÜSKÜLLÜOĞLU A. (2000), **Arkadaş Türkçe Sözlük**, 3. Baskı, Arkadaş Yayınevi, Ankara.
- PODSAKOFF, P.M., Mackenzie, S.B., Paine J.B., Bacrach, D.G., (2000) "Organizational Citizenship Behaviors: A Critical Review of the Theoretical and Empirical Literature and Suggestions for Future Research", **Journal of Management**, 26, p.513-563
- ROBINSON, S.L, Morrison, E.W. (1995) ," Psychological Contracts and OCB: The Effect of Unfulfilled Obligations on Civic Virtue Behavior", **Journal of Organizational Behavior**.
- RYAN J. (2001), "Moral Reasoning as a Determinant of Organizational Citizenship Behaviors: A Study in the Public Accounting Profession", **Journal of Business Ethics**, 33, p.233-234
- SEZGIN F (2005), "Örgütsel Vatandaşlık Davranışları: Kavramsal Bir Çözümleme ve Okul Açısından Bazı Çıkarımlar", **GÜ, Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi**, 25, 1, 317-339.
- TEMİZ H. E. (2004), **Küreselleşmenin Sosyal Boyutları ve Türkiye Açısından Etkileri**, Birleşik Metal İşçileri Sendikası, Ankara.
- TURNİPSEED D.L. (2002), "Are Good Soldiers Good?: Exploring The Link Between Organization Citizenship Behavior and Personal Ethics", **Journal of Business Research**, 55,1, p.1-15.